

Källorna till vinsterna i ekonomin

- Del I -

Nettokonsumtionen

av

Richard Johnsson¹

Hur kommer det sig att företagen generellt kan gå med vinst? Hur kommer det sig att försäljningsintäkterna generellt överstiger kostnader? Vad är källan till vinsterna och därmed den allmänna vinstnivån i ekonomin? I två delar kommer jag att visa att dessa härrör från den så kallade nettokonsumtionen respektive från nettoinvesteringarna. I denna första del ska jag beskriva nettokonsumtionen. Med den termen avses i grova drag den konsumtion som sker utöver löneinkomsterna. De två uppsatserna fungerar dessutom som en introduktion till George Reismans Nettokonsumtions- och nettoinvesteringsteori.

Hur kommer det sig att företagen generellt kan gå med vinst? Hur kommer det sig att försäljningsintäkterna generellt överstiger kostnader? Vad är källan till vinsterna och därmed den allmänna vinstnivån i ekonomin? För att besvara dessa frågor kan vi börja med att studera Tabell 1. I den vänstra kolumnen ser vi företagets samlade intäkter, kostnader och skillnaden däremellan, den samlade vinsten. Tabellen visar vidare att intäkterna från försäljning av kapitalvaror har sin källa i de produktiva utgifterna och efterfrågan på kapitalvaror. Med efterfrågan avses här den summa pengar som spenderas för inköp av kapitalvaror. På motsvarande sätt ser vi att intäkterna från försäljningen av konsumtionsvaror till lönearbetare motsvaras av efterfrågan på arbete, dvs lönebetalningarna, och att intäkterna från statens konsumtion motsvaras av skattebetalningarna². Observera att alla poster motsvaras av en summa pengar.

Här har jag antagit att lönearbetarna konsumerar upp hela sin inkomst, ett inte helt realistiskt antagande, och att statens budget är i balans. För enkelhetens skull har jag även antagit att ingen utrikeshandel förekommer. Om vi nu går vidare och studerar kostnader, så ser vi att de

---

¹Doktorand i nationalekonomi, Uppsala Universitet. Copyright © 2002 Richard Johnsson. All rights reserved. Författaren nås via richardbjohnsson@tiscali.se. Tabeller mm ur George Reismans *Capitalism* är återgivna med tillstånd från utgivaren, Jameson Books.

² För en förklaring av vad som avses med de produktiva utgifterna, se *Den felande länken*, och för en förklaring av vad som avses med kapital- och konsumtionsvaror, se *Kapital- vs konsumtionsvaror*, 2002:1 resp. 2002:4 i denna skriftserie.

motsvaras av de produktiva utgifterna året före (de varor man säljer idag är ju de som tillverkades i går). Det rimliga i detta vilar på flera antaganden, vilka alla kommer att tas bort längre fram. Det första är att vi tänker oss att alla transaktioner under året sker den första januari. Vidare betyder likheten mellan kostnaderna och de produktiva utgifterna att ingen periodisering av utgifterna förekommer. Med andra ord skrivs allt av under samma år som utgiften sker. Utgiften är lika med avskrivningen som är lika med kostnaden. Slutligen antas att summan av alla utgifter för produkter och tjänster är konstant över tiden, dvs det som jag på svenska översatt till ”invariabla pengar”³. Det betyder att de produktiva utgifterna är konstanta över tiden. Men det betyder att intäkterna och kostnaderna är lika stora, år efter år, och någon vinst kan inte existera. Varifrån kommer då vinsterna?

Tabell 1 – Intäkter och kostnader samt källorna därtill, (nollvinstfallet)

Försäljningsintäkter		Källor till försäljningsintäkter
		<i>Produktiva utgifter</i>
Intäkter från försäljning av kapitalvaror	=	Efterfrågan på kapitalvaror
Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till lönearbetare	=	Efterfrågan på arbete
Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till staten	=	Skattebetalningar till staten
- Kostnader	=	- Produktiva utgifter föregående år
Vinst	=	0

För att besvara den frågan kan vi börja med att ställa oss frågor som; Vad är det som dyker upp som en försäljningsintäkt men som inte dyker upp som en kostnad? Vad dyker upp som en negativ post i kassaflödesanalysen, men som inte dyker upp som en kostnad i resultaträkningen? Svaret är: Utdelningar och andra uttag ur företagen!⁴ Låt oss se i Tabell 2 hur dessa påverkar situationen.

Tabell 2 - Intäkter och kostnader samt källorna därtill (vinstfallet)

Försäljningsintäkter		Källor till försäljningsintäkter
		<i>Produktiva utgifter</i>
Intäkter från försäljning av kapitalvaror	=	Efterfrågan på kapitalvaror
Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till lönearbetare	=	Efterfrågan på arbete
Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till staten	=	Skattebetalningar till staten
Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till kapitalister och företagare	=	Konsumtion av kapitalister och företagare
- Kostnader	=	- Produktiva utgifter föregående år
Vinst	=	Nettokonsumtionen

3 Se *Ett ekonomisk laboratorium*, Amagi Småskriftserie 2002:11 för en beskrivning av detta begrepp.

4 Inkluderat nyemission och återköp av aktier.

I tabellen har det i vänsterkolumnen tillkommit en post som avser de intäkter som kommer från försäljningen av konsumtionsvaror till kapitalisterna och företagen. Källan till dessa intäkter är alltså kapitalisterna och företagens konsumtion. Denna konsumtion har i sin tur sitt ursprung i utdelningarna och andra uttag ur företagen. Det betyder bl a att såtillvida utdelningarna inte konsumeras upp, utan istället går till produktiva utgifter, kommer vinsterna falla i motsvarande mån. Det är alltså inte utdelningarna i sig som bestämmer vinsterna, utan vad som konsumeras av dessa. Resten av intäcks- och kostnadsposterna i tabellen är oförändrade. Eftersom de produktiva utgifterna är desamma från år till år enligt antagandena ovan, kommer vinsten att uppgå till det som i tabellen kallas nettokonsumtionen. I Tabell 3 visas på ett enklare sätt vad som avses med nettokonsumtionen. Nettokonsumtionen är helt enkelt den totala konsumtionen minus lönerna⁵.

Tabell 3 - Nettokonsumtionen

Nettokonsumtionen	=	Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till lönearbetare
	+	Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till staten
	+	Intäkter från försäljning av konsumtionsvaror till kapitalister och företagare
	-	Efterfrågan på arbete
	-	Skattebetalningar till staten

Men nettokonsumtionen bestämmer alltså inte bara vinsterna i sig, utan även avkastningen, dvs vinsten i förhållande till det totala kapitalet. För att förklara hur kan vi studera Figur 1. Denna kan förstås genom en trestegsanalys – (i) tillgångar vid varje års början, (ii) alla finansiella transaktioner sker under årets första dag, och (iii) produktion under resten av året. Därefter sker samma sak nästa år och i figuren visas de tre stegen för år 1, 2, 3 och år N. De skiljs åt genom de grå strecken. Om vi börjar med att fokusera på tillgångarna vid början av år 1, så består de dels av företagets kassa på 1000 kr, samt de varor som producerades under föregående år. Dessa kapital- och konsumtionsvaror antas ha kostat 400 kr vardera, dvs totalt 800 kr. Den fysiska mängden kapitalvaror motsvaras av ett index, 1 K, och konsumtionsvarorna med 1 C. Det kostade alltså 400 kr att tillverka 1 K respektive 1 C. De totala tillgångarna i företagen är därför 1800 kr (1000+400+400). All produktion i en monetär ekonomi startar med en utgift. Om vi går till raderna för transaktionerna ser vi hur företagen och kapitalisterna väljer hur de vill använda sina tillgångar. Låt oss anta att 500 kr går till att köpa kapitalvaror, 300 går till löner och 200 till utdelningar. För de 500 kronorna som spenderas på kapitalvaror erhålls de 1 K av kapitalvaror som producerades året innan.

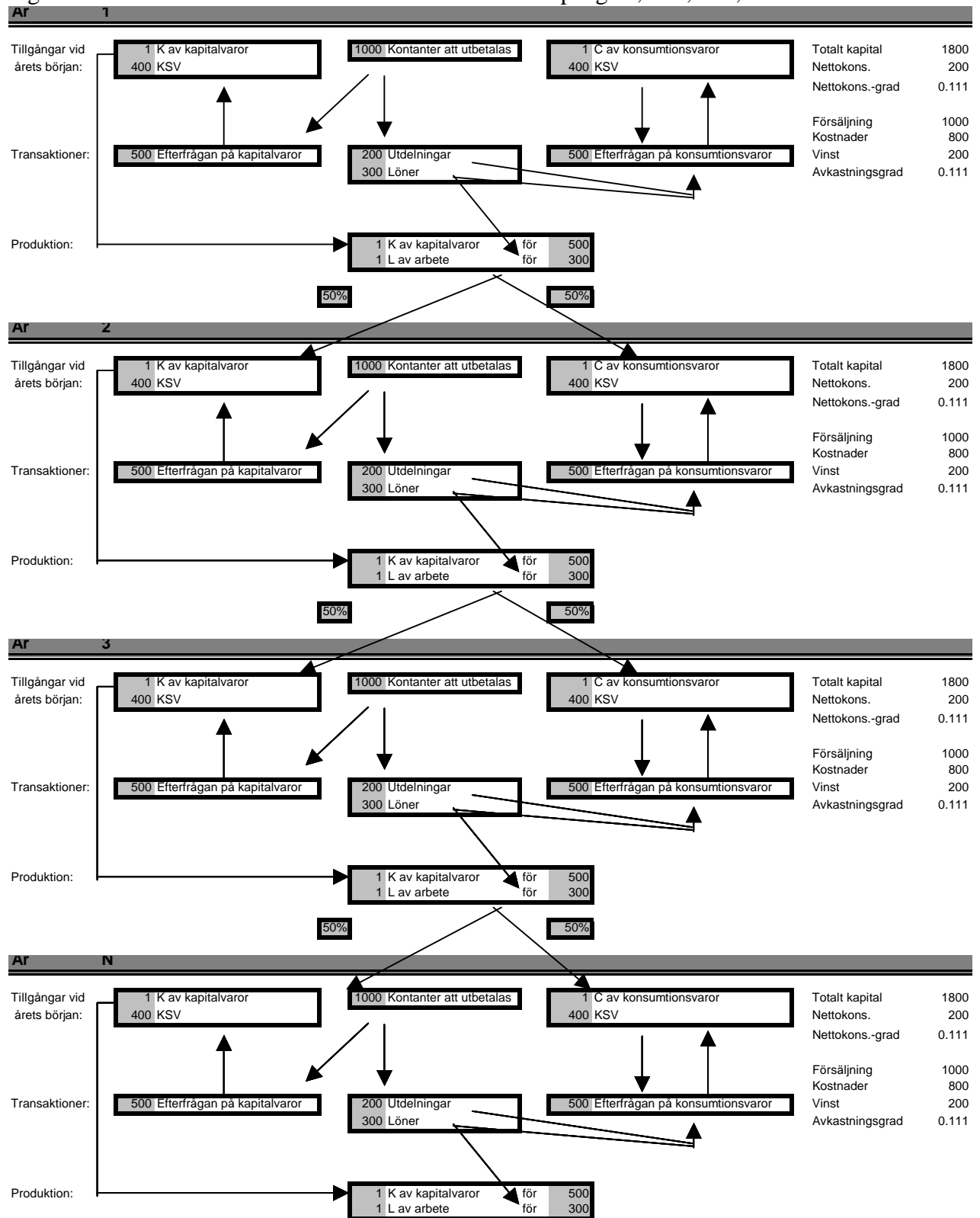
⁵ Skattebetalningarna borde egentligen avse enbart lönebetalningarna och statlig konsumtion till motsvarande belopp. Men om alla andra skattebetalningar och dessas motsvarighet i statlig konsumtion (och som alltså är lika stor) dras ifrån respektive läggs till, kommer slutresultatet inte att påverkas.

Utdelningarna och lönerna spenderas på konsumtionsvaror motsvarande en mängd 1 C, dvs de konsumtionsvaror som producerades året innan. Av dessa utgiftsslag går köpen av kapitalvarorna och arbetet in i produktionen, vilket visas på raderna för produktionen. Vi antar att den mängd arbete man får för 300 kr motsvaras av 1 L. In i produktionen förs alltså 1 K av kapitalvaror för 500 kr och 1 L arbete för 300 kr. De produktiva utgifterna är således $500+300=800$ kr. Med hjälp av dessa produceras på nytt 1 K av kapitalvaror och 1 C av konsumtionsvaror, allt efter företagens förväntningar om efterfrågan nästa år. Vi har i detta läge antagit att ekonomin är stationär så att samma proportioner mellan kapital- och konsumtionsvarorna gäller som gällde året innan. Av detta ser vi att fördelningen var 50-50 och därför förväntas den bli det även nästa år. Kostnaderna för de 1 K kapitalvarorna som säljs nästa år blir därmed 50 % av utgifterna i produktionen, dvs 400 kr. Detsamma gäller de 1 C som produceras. Precis som året före. På detta vis fortsätter det sedan med år 2, 3 och år N.

Om vi nu återvänder till år 1, så ser vi till höger i figuren att det totala kapitalet är 1800 kr. Vidare kan vi beräkna att nettokonsumtionen blir 200 (500 kr i konsumtion minus 300 kr i löneinkomster). 200 kr i nettokonsumtion i förhållande till de totala tillgångarna ger en nettokonsumtionsgrad av $200/1800=11,1\%$.

Vi ser även att försäljningsintäkterna under året uppgick till 1000 kr (500 i kapitalvaror och 500 i konsumtionsvaror). Kostnaderna för de sålda varorna uppgick till 800 kr (400+400), och vinsten under året blir därför 200 kr. Vinsten i relation till det totala kapitalet ger en avkastningsgrad på $200/1800=11,1\%$. Vi ser alltså att i en stationär ekonomi med ”invariabla pengar”, dvs utgiftsnivån är konstant från år till år, kommer vinsterna och avkastningsgraden bestämmas av nettokonsumtionen respektive nettokonsumtionsgraden. Vinsterna kommer inte att förändras över tiden så länge inte cirkulationen ökar eller produktionsrelationen mellan kapital- och konsumtionsvaror förändras (dvs 50-50 i figuren).

Figur 1 - Vinster i en stationär ekonomi med "invariabla pengar", år 1, år 2, år 3 och år N

Är frågan kanske för teoretiskt? Tänk då på att det inte finns något mer opraktiskt än att handla utifrån en felaktig teori.

Utifrån denna utläggning kan vi dra en del slutsatser av stor betydelse. För det första, det finns alltså en outtömlig källa till allmänna vinster – kapitalisternas och företagarnas konsumtion. De måste sannerligen konsumera för att överleva, precis som alla andra människor. Enda sättet denna konsumtion kan försvinna är om man ser till att dessa människor försvinner (och allvarliga försök har gjorts i historien och pågår fn i Nord-Korea, Kuba etc med att göra det). Även om fluktuationer kan förekomma över tiden i nettokonsumtionen kan den som sagt på längre sikt aldrig försvinna i ett kapitalistiskt eller, som idag, ett blandekonomiskt samhälle.

Den andra viktigare slutsats vi kan dra av detta är att "[d]en nominella vinsten i det ekonomiska som helhet är absolut oberoende av dess fysiska produktionsnivå", för att använda upphovsmannen till dessa idéers egna ord⁶. Vinstnivån som helhet i ekonomin är alltså ett rent monetärt fenomen. Vinsten är skillnaden mellan intäkterna och kostnaderna, och båda dessa är mått på produkten av en vara och dess pris. Hur mycket som kan spenderas är helt avhängigt på cirkulationen (dvs hur mycket pengar som omsätts, dvs mängden pengar gånger omsättningshastigheten). Detta kan förklaras mer utförligt med hjälp av Figur 1. Eftersom nationalinkomsten är lika med försäljningsintäkterna minus kostnaderna för kapitalvarorna⁷, ger det oss att nationalinkomsten för varje år i Figur 1 är $1000 - 500 = 500$ kr. Men detta ger oss också att om utdelningarna och kapitalisternas och företagarnas konsumtion ökar från 200 kr till 300 kr, på bekostnad av de produktiva utgifterna på kapitalvaror, så ökar nationalinkomsten med 100 kr eftersom bara 400 kr dras av från försäljningsintäkterna. Men vad händer om kapitalisternas och företagarnas konsumtion ökar ytterligare, till 400, 500, 800, 900 eller tom 999 kr, hela tiden på bekostnad av de produktiva utgifterna? Vinsterna ökar i alla dessa fall, men vad händer med produktionen? Vad händer framöver? Tja, om bara en krona av 1000 kr användes till produktiva utgifter år 1, då skulle endast 1/800-del av $(1K + 1C)$ kunna produceras. Det skulle inte bli lika festligt nästa år. Nationalinkomsten kan alltså öka men produktion minska.

En anledning till att kapitalisterna och företagarna skall förändra sin konsumtion är att den sk tidspreferensen förändras. Mer rationella människor och säkrare äganderätt tenderar att få folk att planera mer inför framtiden. Det skulle alltså ta sig uttryck i att mindre konsumerades ur utdelningarna idag och i att vinsterna därmed skulle falla. Men det skulle betyda att de produktiva utgifterna ökade och att mer skulle kunna produceras. I Figur 1 kan detta visas

---

⁶ George Reisman, Capitalism, s.570.

⁷ Nationalinkomsten = Vinsten + lönerna = Försäljningsintäkterna – kostnaderna + lönerna = Försäljningsintäkterna – (kostnaderna – lönerna) = Försäljningsintäkterna – kostnaderna för kapitalvarorna.

genom att produktionsrelationen 50-50 exempelvis ändras till 60-40 i kapitalvarornas favör samtidigt som efterfrågan på dessa år 2 ökar till 600 kr på bekostnad av kapitalisternas och företagarnas konsumtion, som minskar till 100 kr. De lägre vinsterna och den lägre nationalinkomsten skulle alltså betyda mer produktion i detta fall. Men utifrån detta kan vi dra ytterligare en viktig slutsats. Under antagandet om ”invariabla pengar”, dvs en konstant utgiftsnivå för produkter och tjänster, kommer relationen mellan å ena sidan kapitalackumulering (mer kapitalvaror i produktionen) och å andra sidan nationalinkomsten att vara den inversa! Mer konsumtion förefaller alltså inte vara en väg till rikedom, trots allt de gamla merkantilisterna och moderna Keynesianer säger.

Vidare kan vi se vad som händer om företagen tvingas, dvs med hjälp av statens tvångsmakt, att höja lönerna eller betala mer i skatt (och dessa pengar går normalt till konsumtion). Eftersom kapitalisterna och företagarna måste fortsätta konsumera för att överleva, kommer merparten av dessa pengar att tas från de produktiva utgifterna för kapitalvaror⁸. Det betyder återigen att vinsterna ökar, men vad händer framöver. Jo, samma sak som i det tidigare exemplet. Men observera att *ju mer som tas från kapitalisterna, desto högre blir vinsterna!* Det beror på att pengarna i stället går till konsumtion. Och tvärtom gäller att *ju mer kapitalism, desto lägre nominella vinster!*

Efter detta kan vi nu gå vidare med att släppa på en del av de antagandena som gjordes ovan, nämligen det om ”invariabla pengar” och att de produktiva utgifterna var identiska med avskrivningarna och kostnaderna. Därmed kan vi identifiera den andra viktiga bestämningsfaktorn för den allmänna vinstnivån, nämligen nettoinvesteringarna. Men låt oss ha med oss i minnet att de outsinliga vinsterna och nationalinkomsten är helt oberoende av produktionen.

(Digression:

Beträffande de andra antagandena kan följande sägas: Även om en lönearbetare inte konsumerar upp hela sin löneinkomst, kommer pengarna sannolikt att hamna på ett sparkonto hos banken. Pengarna kommer sedan vanligtvis lånas ut för till andra lönearbetare för konsumtionssyften såsom boende, bilar och varaktiga varor. Det finns givetvis fall då lönearbetaren använder sitt sparande till produktiva utgifter i ett företag, men dessa matchas

---

⁸ Det är mycket troligt att även lönebetalningarna minskar så att lönearbetarnas konsumtion minskar. Istället konsumerar staten eller dess bidragstagare dessa pengar. Ta pengarna med tvång och ge tillbaka dem på dina villkor – kärnan i vad som kallas den svenska modellen.

till stor del av att företag i sin tur hjälper till att finansiera lönearbetares konsumtion via olika krediter. På så vis är det trots allt rimligt att anta att den totala lönesumman konsumeras upp.

Längre fram kommer jag att diskutera hur en statlig budget i obalans påverkar situationen, även om vi redan nu kan se att ett negativt saldo kommer att leda till lägre produktiva utgifter till förmån för konsumtion, dvs det kommer att underminera kapitalackumuleringen.

Utrikeshandeln påverkar inte analysen nämnvärt, då vinsten är ett rent monetärt fenomen. Inga transaktioner med utlandet genererar mer pengar (svenska kronor) i sig och kanske inte heller några större förändringar i dessas omsättningshastighet. Därmed kommer heller inte vinstnivån att påverkas. Det måste dock noteras att företag registrerade i Sverige med huvudparten av sin verksamhet utomlands kräver en utförligare analys.)